

circa volumen, partesque continet alias aliis prominentiores, cognoscitur post sæpius institutam comparationem modi, quo ad oculum perveniunt radii et species partium diversimodetarum, referendo illas ad diversam distantiam.

CAPUT III

DE SENSIBUS INTERNIS

Existentiæ
sensuum interni
ratione probata.

200. Sensus interior est potentia organica, virtutem habens percipiendi objecta omnia sensuum externorum. Dari in nobis sensum aliquem interiore constat; tum ex eo quod detur etiam in brutis animalibus (1); tum quia conscientie testimonio edocemur, nos ea, quæ per sensus exteriores novimus, posse quoque in absentia repræsentare, et in memoriam revocare, et alia ab aliis discernere, quæ quidem non superant ordinem organice potentie, ut debeant intellectui adscribi, nec possunt aliunde ipsis externis sensibus attribui, ut magis ex dicendis patebit. Nihil ergo mirum, si communis Philosophorum sensus agnoscat existentiam interioris sensus, consentientibus SS. Patribus (2), e quibus unum sufficiat laudasse Augustinum: *Magis nos arbitror ratione comprehendere esse interiorem quendam sensum, ad quem ab istis quinque notissimis cuncta referantur. Namque aliud est, quo videt bestia, aliud, quo ea, quæ videntur sentit, vel vitat, vel appetit: ille enim sensus in oculis est, ille autem intus in ipsa anima; quo non solum ea quæ videntur, sed etiam quæ audiuntur, quæque cæteris capiuntur corporis sensibus, vel appetunt animalia delectata, et assumunt, vel offensa devitant, et respiciunt. Hic autem nec visus, nec auditus, nec olfactus nec gustatus, nec tactus dici potest, sed nescio quid aliud, quod omnibus communiter præsidet. Quod cum ratione comprehendamus, ut dixi, hoc ipsum tamen rationem vocare non possum; quoniam et bestiis*

et consensu
Philosophorum

Sanctorumque
Patrum auctori-
tate confirmata

(1) Vide *Psycholog.* vol. 1.um, num. 190, pag. 796 seqq.

(2) Vide apud Martínez Prado, *de anim.* lib. 3, quæst. 1, paragr. 1.

inesse manifestum est. Agnosco istud, quicquid est, et eum sensum interiorem appellare non dubito (1). Sensus interni quatuor solent communissime recenseri, *sensus communis, imaginatio, æstimatoria*, cui in homine respondet *cogitativa*, et *memoria ac reminiscencia* (2); quamquam acriter disputatur, num omnes istæ sint potentie realiter distinctæ, an vero actus diversi unius tantum facultatis. Prius autem, quam aliquid de hac questione delibemus, oportet potentias istas declarare, præscindendo ab hoc, quod re vel sola ratione distinguantur.

Vulgatus
sensus
internorum
numerus.

ARTICULUS I

De sensu communi.

201. Sensus communis est sensus interior objecta sensuum externorum in eorum presentia, discernendo alia ab aliis. Differt ergo a consensu communi omnium, qui etiam vocari solet communis sensus; et vocatur communis, non quia objectum ejus sint sensibilia communia, quemadmodum quidam existimaverant (3) contra communem sententiam (4), nec quia eo nomine veniat sensus generatim sumptus, sed quia est communis radix et principium exteriorum sensuum (5) et communis omnium illorum terminus et centrum, quemadmodum docet auctor opusculi de *potentiis animæ. Est ergo*, inquit, *sensus communis, a quo omnes sensus proprii derivantur, et ad quem omnis impressio eorum renuntiat, et in quo omnes conjunguntur... Et hinc est, quod quantum ad distinctionem spiritus animalis (quantum nempe ad vigorem sentiendi) sensus proprii deriventur a communi, quantum vero*

Quid sensus
communis

(1) S. August. lib. 2 de lib. arbitr. cap. 3.

(2) Vide S. Thom., 1 p. quæst. 78, art. 4.

(3) Ita Albertus M. *Summ. de homine de sens. comm.* quæst. 2; et Auctor opusc. de *Potentiiis animæ*, que vulgo tribuitur S. Thomæ, cap. 4; et alii apud Martínez de Prado, *de anim.* lib. 3, quæst. 1, paragr. 5, num. 34.

(4) S. Thom. *de anim.* lib. 2, lect. 13, litt. d; et lib. 3, lect. 3, paragr. h; 1 p. quæst. 1, art. 3; ad 2.um

(5) S. Thom. 1 p. quæst. 78, art. 3, ad 1.um

ad apprehensionem et renuntiationem sensus communis fit in actu per proprios, quia nihil apprehenderet, nisi per hoc quod sensus proprii redeunt ad ipsum cum suis lueris, ut dicit Avicenna (1). Et primo quidem sensus communis dicitur radix et principium sensuum exteriorum, quia, docente S. Thoma, ex interno isto sensu, tamquam a communi fonte videtur in quinque sensus externos derivari, ac diffundi virtus et vigor sentiendi, quæ doctrina confirmationem accepit ex experientia, quæ demonstrat communicationem inter sensus externos et cerebrum, ubi sensus communis residet, requiri ad hoc ut externa sensatio, saltem ordinate ac prout oportet, exerccatur, quemadmodum superius notavimus (2); ex quo perperam concluderunt recentiores externam sensationem non in propriis organis periphæricis, sed in cerebro peragi. *Vis sentiendi diffunditur in organa quinque sensuum ab aliqua una radice communi, a qua procedit vis sentiendi in omnia organa, ad quam etiam terminantur omnes immutationes singulorum organorum* (3).

objectum ejus.

Secundo diximus objectum sensus istius communis esse sensibilia omnia externorum sensuum, omnia enim illa percipit, nec solum percipit, sed discernit inter se. Singuli enim sensus percipiunt, ac discernunt differentias objectorum particularium sub proprio formali objecto contentorum, sicut oculus differentias diversorum colorum, et auris sonorum; sed communis percipit, ac judicat præterea differentias inter ipsa formalia objecta generalia, puta inter colorem et sonum, etc. Quare sensus communis, qui est superior, quam sensus proprius, licet sit unica potentia, omnia cognoscit, quæ quinque sensibus exterioribus cognoscuntur, et quædam alia, quæ nullus sensus exterior cognoscit, scilicet differentiam albi et dulcis (4). Verum non hæc solum percipit sensus communis, sed præterea etiam ipsas sensationes externas, quatenus sunt

(1) S. Thom. vel quicumque sit auctor opusculi de *Potentis animæ*, cap. 4.

(2) Supra num. 180, pag. 645, num. 181, pag. 647, num. 182, pag. 652.

(3) S. Thom. de *anim. lib. 7*, lect. 3, paragr. ultimo.

(4) S. Thom. 1 p., quæst. 57, art. 2.

subjecti affectiones, quemadmodum et propria cuivis experientia testatur, et fieri videmus etiam in brutis, quæ cum pertimescunt quædam loca, vel querunt alia, non est profecto solum quia quorundam objectorum in illis notitiam hauserunt, sed quia illorum perceptiones vel molestas vel jucundas experti sunt. Præterea videmus bruta interdum se convertere ad aliquod objectum cum majori attentione, aures arrigendo ad audiendum, oculos defigendo, applicando nares, majori ruendo impetu in quosdam cibos, etc.: quod ostendit bruta suas sensationes percipere, et per quæ organa illas exercent, cognoscere. Atqui sensus ipsi externi nequeunt suas perceptiones cognoscere, quemadmodum superius docuimus (1). *Sensus proprius*, inquit S. Thomas, *judicat de sensibili proprio, discernendo ipsum ab aliis, quæ cadunt sub eodem sensu; sicut discernendo album e nigro vel a viridi. Sed discernere album a dulci non potest neque visus, neque gustus; quia oportet, quod qui inter aliqua discernit, utrumque cognoscat. Unde oportet ad sensum communem pertinere discretionis judicium, ad quem referantur, sicut ad communem terminum, omnes apprehensiones sensuum; a quo etiam percipiuntur actiones sensuum, sicut cum aliquis videt se videre. Hoc enim non potest fieri per sensum proprium, qui non cognoscit nisi formam sensibilibus, a quo immutatur; in qua immutatione perficitur visio, et ex qua immutatione sequitur alia immutatio in sensu communi, qui visionem percipit* (2). Quorum similia multo antea scripserat S. Augustinus: *Quoniam ergo cum colorem sentimus, non itidem sensu ipso nos sentire etiam sentimus; neque cum audimus sonum, nostrum etiam audimus auditum; neque cum olfacimus rosam, olet nobis aliquid et ipse olfactus; neque quidquam gustantibus sapit in ore ipse gustus; nec tangentes aliquid, ipsum etiam tangendi sensum possumus tangere: manifestum est quinque istos sensus nullo eorum sensu posse sentiri, quamvis eis corporalia quæque sentiantur... Arbitror etiam illud esse manifestum, sensum illum interiorem*

(1) Vide supra num. 155, pag. 532.

(2) S. Thom. 1 p., quæst. 78, art. 4, ad 2.um Cfr. 1 p., quæst. 87, art. 3, ad 3.um; de *somno et vigilia*, lect. 3, paragr. d; de *anim. lib. 3*, lect. 3, paragr. ult.; et opusc. de *potentis animæ*, cap. 4.

non ea tantum sentire, quæ acceperit a quinque sensibus corporis, sed etiam ipsos ab eo sentiri. Non enim aliter bestia moveret se, vel appetendo aliquid, vel fugiendo, nisi se sentire sentiret; non ad sciendum, nam hoc rationis est, sed tantum ad movendum, quod non utique aliquo illorum quinque sentit. Quod si adhuc obscurum est, elucescet, si animadvertas, quod exempli gratia sat est in uno aliquo sensu, velut in visu. Namque aperire oculum, et movere aspiciendo ad id, quod videre appetit, nullo modo possit, nisi oculo clauso vel non ita moto se id non videre sentiret. Si autem sentit se non videre, dum non videt, necesse est etiam sentiat se videre, dum videt; quia cum eo appetitu non movet oculum videns, quo movet non videns, indicat se utrumque sentire (1). Estque hæc communis Philosophorum sententia contra Simplicium, Aristotelis interpretem, de quo sic scribit Toletus: «Miror ego etiam Simplicium et alios, qui alia opera mirabiliora in brutis cernentes, ea se videre aut gustare, sentire posse negarunt» (2).

Hæc forte causa est, cur recentiores quidam Philosophi sensus communis propriam esse scripserint perceptionem bonæ vel malæ corporis dispositionis. Equidem puto hanc perceptionem ad sensum communem pertinere, non tamen exclusive, quia prout jam superius innuimus, istæ subjectivæ affectiones, generatim videntur procedere ex aliqua perturbatione interioris organismi vel membrorum deformatione aut alteratione, et sic implicant sensationem tactus, et ideo percipiuntur a sensu communi. Proprium enim ejus est cognoscere objecta sensuum omnium exteriorum et eorundem sensationes cum suis affectionibus, sive gratæ ille sint, sive ingraturæ, et sic voluptatem afferant vel dolorem aliamve similem affectionem.

Non desunt auctores nostris diebus, qui hoc postremum objectum non communi sensui, sed sensui intimo tribuant, quamvis hunc ab illo, saltem prout est in cerebro, non distinguant (3). Nimirum ex horum sententia objectum

Quid dicendum de distinctione a quibusdam iactata inter sensum communem et sensum intimum.

(1) S. August., de lib. arbitr. lib. 2, cap. 3 fin. et cap. 4.

(2) Cardin. Tolet. de anim. lib. 3, quæst. 3, Tertia conclusio...

(3) Ita v. g. cl. P. Van der Aa, cujus hæc est prop. 40 *Organologiae*: Est in animalibus sensus intimus, principaliter vigens in cerebro, ubi non distinguitur a sensu communi: instrumentaliter vero

communis sensus sunt sensibilia propria exteriorum sensuum, quæ cognoscit discernendo alia ab aliis; objectum autem sensus intimi sunt propriæ animalis actiones et affectiones sensitivæ, dum actu habentur (1). Ego vero, si sermo sit tantum de duplici nomine unius ejusdemque potentiae, quæ pro diversitate objecti potius uno, quam altero vocetur, facile permiserim hanc sententiam, cum potissimum in recentioribus libris passim percrescat ignota veteribus Scholasticis appellatio *sensus intimi*; si autem pro diversitate objecti duplex reapse potentia sensitiva sub *sensus communis* et *sensus intimi* nomine obrudatur, existimo nullam esse necessitatem ejusmodi distinctionis, quia sensationes exteriorum sensuum possunt, fatentibus communiter auctoribus antiquis, optime percipi ab eodem sensu, a quo eorum objecta percipiuntur, ut vidimus.

202. Hic ergo est communis sensus, cujus existentia in homine probanda non est, quia et patet ex concientiæ testimonio; et quia reperitur etiam in brutis, prout probatum est in primo *Psychologiæ* volumine (2), homini autem insunt omnes sensus, quibus bruta animantia donantur (3). Hoc pacto sapientissimus naturæ Auctor, Deus, providit necessitati animalis, tribuendo sensum peculiarem, qui ad unitatem redigeret acceptam a sensibus externis diversitatem nuntiorum et impressionum, et sic opus istarum potentiarum completeret, ordinaretque. Unde etiam a quibusdam sensus communis consideratur tamquam continuatio et consummatio ac complementum exteriorum. Nisi enim communis aliquis hujusmodi sensus inesset animali, et solum *diversis potentiis sentiremus dulces et album*, ita nos haberemus, sicut si *diversi homines sentirent unus dulces, et unus album*, quemadmodum scribit Angelicus (4). Quæ omnia intelliguntur præcisione facta ab intellectu, et in ordine tantum sensitivo et

Datur in homine sensus communis.

Sensus communis est continuatio vel complementum exteriorum.

vigens in ceteris partibus systematis nervæi, ubi a sensibus externis realiter distinguitur.

(1) Vide cl. R. P. Van de Aa, ibid. propos. 38 et 40.

(2) Vide *Psycholog.* vol. 1.um num. 100, pag. 707 et 800.

(3) Vide S. Thom. 1.^a p., quæst. 78, art. 4; *Question. disput.*, quæst. de anim. art. 13.

(4) S. Thom. de anim. lib. 3, lect. 3, paragr. c.

Objecta contra
sentia
communis
existentiam
solvantur.

animali, in quo verissima sunt. Quare miror scriptorem quemdam, cæteroque doctum et egregium, nostris diebus rejicere sensum communem ab externis omnibus distinctum, ea innixum ratione, quod externæ sensationes unitatem accipere possint ex eo solum, quod ad idem subjectum sentiens pertineant. Verum enim vero vel admittit præclarus vir realem potentiarum ab anima distinctionem, vel non. Si non admittit, non solum sensu communi, verum ne ipsis quidem externorum sensuum potentiis indigeret anima, quia per suam substantiam omnia cognosceret immediate. Si autem eget potentiis re distinctis; sicut non obstante unitate subjecti sentiens non potest anima exercere visionem, auditionem, etc., sine distinctis sensibus, ita nec poterit sine alia diversa potentia exercere actum, quo diversa sensibilia eorumque differentia ipsaque sensationes externæ cognoscantur. Hæc enim omnia a nullo externo sensu apprehenduntur *simul*, objective nimirum, seu ita ut non solum *sint* in eodem objecto simul et entitative, sed etiam objective et cognoscitive, seu simul apprehendantur quasi comparando ea inter se, prout ad judicandum et discernendum inter plura requiritur, et jam diu notaverat S. Thomas (1).

Dices 1.º Omnis potentia debet habere proprium quoddam objectum ab objectis cæterarum potentiarum distinctum. Atqui sensui communi, hactenus descripto, nullum assignatur objectum proprium. Ergo. — Respondeo. *neg.* Minor. Tum quia objectum sensuum externorum est unum ex propriis sensibilibus, objectum autem communis sensus sunt omnia sensibilia; tum quia hæc ipsa objecta communis sensus non percipit, nisi prout per sensus externos jam percepta; tum denique quia communis sensus non solum percipit objecta externorum sensuum, sed etiam differentiam ipsorum et ipsas sensationes externas, quæ nullus externus sensus percipit.

Dices 2.º Sensus dati nobis sunt ad cognoscenda sensibilia. Atqui ad cognoscenda sensibilia sufficienti externi sensus, Ergo frustra obtruditur sensus iste communis. Accedit,

(1) Vide S. Thom. *de anim.* lib. 3, lect. 3, loc. cit. et i p., quæst. 78, art. 4, ad 2.^{am}; et opus. *de potentiis anim.* cap. 4.

quod discretio ipsa diversorum sensibilium fieri potest ab intellectu. Ergo non est ob illam nova potentia sensibilis obtrudenda.

Respondeo. *dist.* Major. Ad cognoscenda dumtaxat sensibilia, *neg.*; ad cognoscenda simul et discernenda, *conc.*

Minor *contradistingui* potest, et etiam *negari*; quia et ipsæ sensationes externæ sensibiles sunt, utpote quæ sentiuntur a brutis, et nihilominus a nullo externo percipi queunt, sicut jam probatum est (1). Quod vero nullus sensus externus discernere valeat inter varia sensibilia diversorum sensuum probatum reliquimus, cum demonstraretur existentia communis hujus sensus (2).

Ad alterum, quod addebatur, *disting.* anteced. Discretio diversorum sensibilium fieri potest, et fit a solo intellectu, *neg.*; fieri potest ab intellectu, et fit præterea ab aliqua alia potentia, ut patet in brutis, quibus non est intellectus, *conc.* Et *neg.* conseq.

Dices 3.º «Impossibile est idem et indivisibile simul moveri secundum motus contrarios. Sensus autem movetur a sensibili, in quantum sentit, et diversa sensibilia et contraria diversis et contrariis motibus movent. Ergo impossibile est, quod eodem sensu communi attingantur, quæ per diverso sensus sentiuntur» (3).

Respondeo. *dist.* Major. Impossibile est idem simul moveri secundum motus contrarios, quatenus est unum idemque indivisibile, *conc.*; quatenus est virtualiter multiplex, *neg.* Et *transmissa* Minore, *neg.* conseq.; quia sensus communis licet formaliter sit una potentia, virtualiter tamen est multiplex, quia est radix et terminus ac centrum sensuum externorum (4). *Transmissi* vero Minorem, quia difficultas solvi potest per solam hanc Majoris distinctionem. Potest tamen solvi etiam *negando* Minorem, quia supposita doctrina

(1) Vide supra num. 155, pag. 532.

(2) Vide vol. 1.um loc. cit. et S. Thom. i p., quæst. 78, art. 4.

(3) Apud Joann. Martínez de Prado, lib. 3, quæst. 1, num. 7, ex Aristotele et S. Thoma, *de anim.* lib. 3, lect. 3, paragr. e.

(4) Vide S. Thom., *de anim.* lib. 3, lect. 3, paragr. h; *de sensu et sensat.* lect. 19, paragr. g, quibus in locis rem explicat fusius cum Aristotele.

superius tradita de causa efficiente specierum in sensu interno, hic eas non accipit immediate ab objectis, sed per mediasensationes externas. Species vero ipse secundum esse intentionale, quo constant, non habent contrarietatem, ideoque possunt, quamvis sint diversæ, in eodem subjecto simul recipi.

Dices 4.º Intelligi nequit, quod potentia una, eaque corporea, tam multiplex objectum habere queat.—Respondeo, causam eam esse, quod sensus communis est externis perfectior, ideoque universalior, uniens in se virtutem externorum sensuum.

203. Organum sensus communis videtur esse cerebrum. Nam organum istius sensus oportet, ut sit commune aliquod sensorium, a quo et vigorem ad suos proprios actus accipiant, et ad quod impressiones suas referant sensus omnes externi, quorum sensationes et objecta cognoscere debet, ac discernere. Atqui cerebrum gaudet his conditionibus; nam cum mediis nervis jungatur cum externis sensibus, potest esse principium ac terminus illorum, modo explicato. Præterea id ipsum confirmat experientia, quæ docet, læso et impedito cerebro, impediri etiam usum et ipsius sensus communis et externorum (1). Non tamen æque facile est partem illam cerebri determinare, quæ sedes sit sensus communis, quamvis quidam Physiologi assignent nerveam illam massam, quam stratum opticum (*couches optiques, tálamos ópticos*) vocant (2).

(1) Cfr. cl. P. Van der Aa, *Organolog.* propos. 39.

(2) On regard communément ces masses nerveuses (*Couches optiques*) comme un relais où viennent toutes les impressions sensibles pour y subir une sorte d'élaboration et recevoir une direction déterminée vers l'écorce cérébrale. Il semble probable que les divers noyaux des couches optiques sont destinés à recueillir des impressions différentes». Guibert, *Anatomie et Physiologie animales*, pag. 376.

«Nous avons vu que les couches optiques paraissent être un centre où vont aboutir toutes les fibres nerveuses venues de la moëlle épinière et d'où partent des fibres qui irradient vers les cellules de la matière grise qui enveloppe le cerveau. Les premières lui apportent les impressions que recueillent les organes des sens sur tous les points du corps; par les secondes, ces impressions sont conduites

Species demum in sensu communi, sicut et in qualibet alia potentia admittendæ sunt, quamvis valde dubium est, a quo illæ producantur, sicut superius docuimus (1).

ARTICULUS II

De imaginatione ac phantasia

204. Notat quidam veteres (2) phantasiam ex Aristotelis doctrina bifariam sumi posse; primo proprie et specificè, secundo genericè vel communiter, quatenus complectitur actus cujuslibet interioris sensus, excepto communi; quædam enim interdum assertit de potentia, quam phantasiam vocat, quæ quadrant non proprie in phantasiam, sed in alium sensum interiorè, v. g. in æstimativam (3). Ratio vero dicitur, ut hic phantasiam stricte et proprie ac prout distinctam a quovis alio interno sensu declaremus. Variæ porro illius definitiones afferri solent; illa vero Aristotelis celeberrima est

Phantasia bifariam ab Aristotèle sumpta ex quorundam sententiæ, latius vel communius et stricte ac proprie.

dans les cellules cérébrales, qui les élaborent et les transforment en idées et en réactions excito-motrices». Le Bon, *La Vie, Physiologie Humaine*, pag. 787.

«Assurément, le cerveau est un centre commun qui recueille toutes les impressions sensibles: les nerfs des organes aboutissent au cerveau. M. Lhuys, précisant davantage a indiqué un lieu, nommé les *couches optiques*, où tous ces nerfs se donneraient rendez-vous. Là se fait la transformation et la centralisation des impressions; là elles s'associent par juxtaposition et se combinent pour donner à l'animal une impression résumée, une tendance définitive vers quelque objet. Des milliers de fibres partis de ce point composent la couronne rayonnante et vont porter aux cellules motrices de la substance grise les impulsions qui doivent réaliser le but désiré». Domet de Vorges, *la Perception et la Psychologie Thomiste*, pag. 50.

(1) Vide supra num. 125, pag. 442.

(2) Vide Cajetan. (*de anim.* lib. 2, cap. 15, *Intelligo*), Javell. (ib. quæst. 59, *Quantum ad primum*), Bañez (In 1.^{am} part. quæst. 78, art. 4, dub. 5, *Pro decisione*), Joann. a S. Thom. (*de anim.* quæst. 8, art. 2, conclus. 1.ª), Joann. Martinez de Prado (ibid. lib. 3, quæst. 3, paragr. 2, num. 13).

(3) Ita v. g. lib. 3, *de anim.* cap. 10, text. 49, ubi phantasia tribuit motum appetitus, cum tamen movere appetitum non ad phantasiam proprie dicitur, sed ad æstimativam pertinere, ut docuimus in 1.º vol. *Psycholog.* num. 209, pag. 908, 909, et 211 fin. pag. 920.

Quid phantasia
in sensu
proprio:
celebris
definitio
Aristotelis
explicatur.

Phantasia est motus a sensu (intellige externo) secundum actum factus (1), quæ definitio est potius actus phantasiæ; potentia vero sic ex mente Aristotelis describeretur: *potentia apta moveri a sensu in actu*. Vis autem definitionis hæc esse videtur, ut phantasiæ actus sit *sensatio causata ex motione sensibilis actu sensati per sensum externum*; sensus enim in actu vel secundum actum, est sensus jam specie sua præditus, atque adeo actu sentiens. Et consequenter phantasia erit potentia capax actus hoc pacto causati per externam sensationem (2). Etenim, quemadmodum jam alibi probatum est, phantasia quoque, sicut reliquæ potentia cognoscitivæ, indiget specie ad actum suum eliciendum; species vero videtur a sensu externo in actu vel ejus sensatione produci. Hæc tamen Aristotelica definitio nonnullas patitur difficultates, quia forte nullus est internus sensus, in quem quadrare nequeat; quandoquidem nullus internus sensus operatur, nisi externus prius sit, vel fuerit in actu, et per speciem, media hujus sensatione receptam. Solutio multorum scriptorum hæc est, definitionem istam Aristotelicam nullatenus convenire communi sensui, posse tamen bene convenire cæteris internis sensibus, ideoque genericam esse. Non convenit, inquit, sensui communi, quia cum hic sit velut consummatio et complementum naturale externorum, hi non possunt plene in actu esse, donec eorum operationem operatio sensus communis subsequatur: quare cum in definitione dicitur phantasia esse motus a sensu secundum actum factus, sub his verbis, a sensu secundum actum, jam continetur ipse communis sensus. Convenit autem definitio cæteris sensibus internis, quia de quolibet eorum æque vere dicitur, quod operentur post consummatum actum externi sensus et per influxum sensationis externæ (3).

Quidquid sit de hac Aristotelicæ definitionis interpretatione, quam non vacat fusius expendere, necesse est phantasiam perspicue describere, non secundum genericam

(1) *De anim.* lib. 3, cap. 3, text. 160. Vide S. Thom. *de anim.* lib. 3, lect. 6.

(2) Cfr. P. Rubius in exposit. capit. 3, lib. 3 *de anim.*

(3) Vide Joann. a S. Thom. quæst. 8, art. 2; Martínez Prado, quæst. 3, lib. 3, paragr. 2, et auctores nuper citatos.

rationem, in qua cum aliis sensibus concordare queat, sed secundum propriam sui actus rationem. Est ergo phantasia sensus interior, potens cognoscere sensibilia externa etiam in eorum absentia; vel, ut alii volunt, est sensus retinens species externorum objectorum, ut ea etiam in absentia cognoscat. Falsa enim est atque ab omnibus deserta opinio Avicennæ, arbitrantis phantasiam et memoriam non cognoscere, sed tantum conservare species quasi in thesauro, ut alia virtus, se ad illas convertens, cognitionem eliciat (1). Munus ergo ejus est cognoscere objecta, prius per externos sensus percepta, seu reproducere imagines objectorum etiam absentium. Hujusmodi imagines vel actus phantasiæ vocantur phantasmatæ. Hoc est munus phantasiæ in bruto, ut olim percepta iterum sibi repræsentet; at in homine virtus imaginativa habet et alium actum, ut scilicet alias percepta objecta in partes dividat, atque etiam ex pluribus singillatim perceptis unum aliquid componat, ut cum ex imagine montis et auri fingitur imago montis aurei. Actum istum Avicenna tribuit potentia cuiusdam distinctæ, mediæ inter æstimativam et phantasiam (2). Et sunt qui virtutem conlandi ex pluribus elementis compositas formas vel imagines non phantasiæ, sed imaginationem vocari volunt. Verum melius alii communissime cum S. Thoma (3) docent hæc non esse nisi nomina diversa ejusdem potentia. Nulla enim est ratio distinguendi inter potentias hujusmodi, quibus idem reapse est objectum. Unde phantasia vel imaginatio essentialiter pendet in origine ab externis sensibus, quia nullum objectum repræsentare potest, nisi prius ab illis perceptum fuerit, saltem in suis elementis; non tamen dependet in actuali operatione, quia imaginatio exhibet etiam imagines rerum, quæ præsentibus non sunt, vel forte jam non existunt, circa quas proinde nequit dari operatio sensus externi. Quare patet discrimen inter phantasiæ et sensus externos eorumque

Alia definitio.

Munus
phantasiæ
in brutis

et in homine.

Quid
imaginatio,
et animi
distinguitur
a phantasia.

Discrimen
inter
phantasiæ

(1) Vide apud S. Thom. *Contr. Gent.* lib. 2, cap. 74 initio. Cfr. Joannes a S. Thoma, loc. nup. cit. *Dico 2.º*

(2) Apud S. Thom. 1^a p. quæst. 78, art. 4 fin.

(3) Loc. nup. cit.

et sensus
externor ac
sensum
communem.

Imaginatio
virtutem
quandam
abstractivam
participat,

non ita tamen,
ut universale
possit efficere
vel apprehen-
dere.

Utrum
phantasia
res solum
absentes
percipiat.

complementum, sensum communem; hi enim secus atque illa, requirunt physicam praesentiam objecti. Præterea representationes externorum sensuum vivaciores sunt, debiliores vero illæ imaginationis. Ex quo etiam illa alia consequitur differentia, quod cognitio sensus communis et externorum sit, saltem naturaliter, intuitiva, cognitio vero phantasæ est, vel certe potest esse, abstractiva. Hinc ulterius patet cognitionem ac representationem imaginationis posse esse abstractiorem minusque concretam sensuum externorum representatione: nam hi cum objecta percipiunt prout hic et nunc actu præsentia, non possunt ea referre, nisi prout sunt, multis circumdata conditionibus et adjunctis peculiaribus.

At vero imaginatio representat objecta in absentia, potestque circa illa quandam activitatem exercere sive componendo plura in unum, sive etiam dividendo: quare potest representare v. g. solum faciem hominis, quem tamen visus non potest sic apprehendere, et generatim potest eundem pluribus affectionibus spoliatum exhibere. Et hoc pacto virtutem quandam abstractivam, intellectus propriam, videtur participare, non sic tamen, ut vere aliquid universale efficere, vel exhibere in sua imagine valeat; quia quantumvis objectum spoliat concrectione, semper remanebit illud singulare, individua omnia lineamenta præ se ferens. Denique et illud inter representationes imaginationis et externorum sensuum interest, quod illæ pendere queant a voluntate, cujus imperio modificari possunt; secus vero representationes externorum sensuum, quippe objectum referre coguntur, prout hic et nunc se coram sistit. Ex quibus omnibus concludendum est, imaginationem vel phantasæ actum non esse sensationem qualemcumque debiliorem, quemadmodum multi vel falso vel certe ambigue loquuntur, sed actum ab omni externa sensatione distinctum. Si porro quaeras, utrum imaginatio vel phantasia representet objecta solum in eorum absentia, an vero representet illa in præsentia, quamdiu ab ipsis externis sensibus percipiuntur; responsio satis communis est phantasiam non limitari ad objecta dumtaxat absentia, sed etiam posse percipere præsentia. Id tuentur in primis omnes illi, qui nullam agnoscent realem distinctionem inter sensus internos; deinde idem concedunt multi etiam,

tique nobilissimi scriptores, qui realem distinctionem ponunt, ut dicitur inferius (1).

Existentialis phantasæ vel imaginationis in nobis probanda non est, tum quia patet ex conscientiæ testimonio, posse nos imagines rerum olim non solum per visum, sed etiam per quemcumque alium sensum haustas iterare in earumdem absentia; tum quia etiam viget in brutis, saltem perfectioribus, quemadmodum probatum reliquimus alibi (2); nam in imperfectioribus bestiolis nec signa nec necessitas phantasæ apparet. Vis vero ejusdem tanta est in homine, quantum passim cernimus sive in sanis sive in infirmis et amentibus, sive in vigilia sive in somno; utilitas etiam maxima, tum quia comitatur operationem intellectus et juvat illum præbendo phantasmata ex quibus species intelligibiles abstractat, excitando ipsas species sopitas, et exempla formasque producendo, ad quarum analogiam abstrusiora et spiritualia intelligi aliquo modo valeant. Insuper phantasia est quodammodo parens artium virtute illa præstantissima, qua pollet, conlandi pulchras rerum imagines ac typos, undique collectis olim sensu perceptis formis speciosis, ex quibus apte selectis et compositis unum aliquid existat formosius et perfectius iis, quæ in natura vidimus, quod deinceps pœsi, pictura, sculptura, architectura, musica expressum, jucundissimam pariat in animo voluptatem atque admirationem (3).

Cæterum tum vivacitas imaginum a phantasia reproductarum, tum etiam facilitas conlandi novas rerum formas, non eadem est in omnibus sed major minorve in diversis individuis, ut notum est experientia, unde etiam fit, ut non omnes æque emineant in iis artibus, quæ præstantem vim imaginationis requirunt. Sed vivacitas præterea dependet in eodem homine primum ab ipsis externis sensationibus, quæ quo sint perfectiores clarioresve, eo præstantiores in phantasia gignere imagines possunt; deinde a gradu attentionis, quia si animus ad plura sit distractus, sicut minus a singulis percellitur in usu externorum sensuum, ita etiam leviores et obscuriores, aut forte nullas poterit imagines

Existentialis
phantasæ
probatum.

Magna vis
imaginationis.

quævis variet
in diversis
individuis.

(1) Vide infra art. 5, in solutione primæ rationis Thomistarum.

(2) Vide vol. 1.um *Psycholog.* num. 190, pag. 797, 798.

(3) De vi imaginationis alibi forte dicemus plura.

reproducere; tandem a statu ipso ac dispositione organismi, constat enim phantasiam, propter ægritudinem corporis vel variam systematis nervi affectionem, modo valde excitatam esse, modo pacatiorem et quasi hebetatam.

Organum
phantasiae

205. Verum quodnam est, inquires, organum phantasie vel imaginationis? nam organicam esse hanc potentiam constat, tum quia et brutis inest, tum quia nihil est in ejus objecto, quod materiæ ordinem transcendat. Non desunt, qui reproductionem imaginum, quæ phantasie tribuitur, putent fieri in ipsis organis exteriorum sensuum, v. g. imagines colorum et formarum visibilium in retina, etc.: in quorum numero est Alexander Bain (1), ac P. Tongiorgi (2) et videtur etiam in eadem sententiam inclinare cl. Domet de Vorges, qui hanc doctrinam attribuit *Philosophiæ traditionali*, ut ipse loquitur (3). Mira sane res, quod dum recentiores multi contendunt vel ipsas externas sensationes in cerebro peragi, non desint alii, qui ipsum actum imaginationis in organis externis sedem habere arbitrentur. Ego vero puto cerebrum, vel centrum aliquod cerebrale, esse organum phantasie, quemadmodum tenent plures Physiologi recentiores cum Scholasticis, ac nominatim cum S. Thoma (4). Resque

est in cerebro.

(1) *Le sens et l'intelligence*, pag. 296 apud cl. Domet de Vorges, op. cit. pag. 68.

(2) *Psychologia*, num. 333.

(3) «Le retour de cette forme sollicité la puissance qui rappelle la même image déjà présentée.—Comment se fait ce rappel: Est-il immédiatement attaché à l'ébranlement de la cellule nerveuse? ou le mouvement de cette cellule ébranle-t-il par les fibres de correspondance l'organe qui avait donné la sensation primitive? Par exemple, l'image d'une couleur déjà vue se réformet-elle dans le cerveau ou sur la rétine? Il semble difficile de le décider. M. Alexandre Bain se prononce pour la reproduction dans les mêmes organes. Mais on n'est pas même d'accord aujourd'hui sur le siège de la sensation primitive. Se produit-elle dans un centre cérébral, ou dans l'organe même impressioné? Beaucoup de physiologistes penchent pour un centre cérébral; mais la philosophie traditionnelle tient pour l'organe. Si nous consultons l'expérience, nous constatons que tout spectacle, même imaginaire, est projeté par nous devant nos yeux. Nous le voyons en dehors de nous comme un spectacle réel, tout en sachant qu'il n'est pas réel». Cl. Domet de Vorges, loc. sup. cit.

(4) *Si propter humiditatem atatis membrorum aliorum officia pueri habere non poterant, multo minus plenum usum imaginativæ*

patet multiplici experientie argumento: nam primo sentimus longa phantasie vel imaginationis exercitatione fatigari cerebrum. Deinde etiamsi organa sensuum exteriorum morbo vel alia causa penitus corrumpantur, videmus adhuc rerum imagines, per illos haustas sensus, posse egregie imaginatione representari. E converso solo læso vel perturbato cerebro, etiamsi sana sint externa organa, cessat, vel perturbatur reproductio imaginum in phantasia, atque adeo intellectio.

Dices 1.º phantasiam reproductas imagines ad illud organum referre, per quod res representatæ primum perceptæ fuerant, v. g. imagines colorum ad oculos, sonorum ad aures, etc. 2.º Unde etiam fit, ut imaginatio eosdem physiologicos effectus producat, ac prima rei perceptio per externos sensus; sic experientia docet, quod vividior saporis imaginaria representatio, non secus ac realis gustatus, salivæ causet segregationem (1).

Resp. Hæc tamen non multum urgent. Ad 1.um dico in primis non videri universaliter verum id, quod objicitur; quia sæpe hujusmodi representationes non referuntur ad locum organorum exteriorum. Deinde etiamsi semper referuntur, nihil exinde in contrarium probaretur; quia idem evenire potest, etiamsi organa penitus corrupta sint et extincta, sine organis autem nullibi sensatio exerceri potest. Tertio certum præterea esse debet phantasie imagines, etiam tum cum ad organa externa referuntur, non ab eisdem elici, quia sensationes ab externis organis referuntur non ad sedem et locum, in quo sunt organa, sed extra ipsum subjectum sentiens, ut constat de omnibus sensibus, præter gustum et olfactum. Ratio ergo, cur quandoque ad organa externa referantur imagines phantasticæ, ea esse potest, quod imaginatio illas concrete, et plus minus prout ab externis sensibus efformatæ sunt, reproductat. Cum ergo per externa organa et in externis organis primum habitæ sint prædictæ representationes, nihil mirum, si ad eadem referantur, cum reproductuntur.

virtutis, cujus organum est in anteriori parte cerebri, habere poterant. S. Thom. 2.^a dist. 20, quæst. 2, art. 2. Et alibi: Cum necessarium sit humiditatem præcipue in cerebro abundare in pueris, in quo vis imaginativa et æstimatoria et memorativa et sensus communis organa sua habent, etc. S. Thom. de verit., quæst. 18, art. 8 in corp. Cfr. opusc. de potent. anim. cap. 4.

(1) Ita P. Tongiorgi, loc. cit.

Ad 2.um *neg.* conseq. Exemplum objectum exhibet phaenomenum motuum *reflexorum* in segregatione salivæ; nihilque aliud probat, nisi quod nervi motores ad producendos motus reflexos bifariam excitari queant, sive perducta impressione per sensus externos ad centra cerebralâ, sive per immediatam excitationem vel actuationem centrorum per actionem interiorum organorum, quæ connexa sunt cum huiusmodi centris motoribus.

Species
Imaginationis.

206. Species in imaginatione ac memoria sunt adeo manifestæ, ut vel ipsi recentiores Physiologi eas agnoscant, et mente sibi representare conentur vel instar quorundam *vestigiorum* ex primis sensationibus relictorum, vel *nervearum habitudinum* vel *dispositionum functionalium* seu facilitatis ad similes actus ingeminandos (1), vel aliis modis (2). Qui

(1) «Mais physiologiquement qu'est-ce qu'une image? La sensation laisse après elle, dit-on, une reproduction affaiblie d'elle-même, une copie atténuée, un résidu, une trace, un vestige, que sais-je? Mais aux jeux du physiologiste, ce sont là des métaphores, dont le sens propre est à définir. Il n'y a pas mal d'auteurs qui croient l'expliquer en dotant la substance nerveuse d'une *mémoire organique*, comme si le mot *mémoire* n'était pas un terme de psychologie dont il s'agit tout juste de trouver l'équivalent anatomico-physiologique. D'autres disent *habitude nerveuse*, mais c'est encore un mot dont l'acception principale est psychologique. Wundt préfère dire que les vestiges des sensations des *dispositions fonctionnelles* de la substance nerveuse. On lui a objecté que la disposition n'est rien en dehors d'acte sensitif lui-même, et que par conséquent son explication n'est au fond qu'un mot vide de sens («une expression scolastique»). Il réplique en demandant à ses contradicteurs si tout le monde n'admet pas que le muscle acquiert par l'exercice une facilité, une *disposition* à se contracter, sans que cependant la contraction elle-même y persiste comme telle à aucun degré, et s'il n'est pas dès lors légitime d'accorder à la substance nerveuse une *disposition fonctionnelle* analogue à celle du muscle. Au reste, il est permis de supposer ultérieurement que cette disposition acquise de la substance nerveuse est due à un certain changement dans la disposition moléculaire de la fibre ou de la cellule nerveuse; cela reviendrait à supposer qu'un élément anatomique qui a été traversé par une onde nerveuse se trouverait par cela même dans un état moléculaire présentant moins de résistance à la propagation d'une onde nouvelle. D. Mercier, *Cours de la Philosophie*, vol. II, *La Psychologie*, pag. 186. Louvain, 1892.

(2) «L'imagination est donc moins la propriété de conserver les formes sensibles en puissance, que celle de les reproduire au besoin.

omnes, si tandem metaphoras aut ambiguarum vocum involucra præcidas, aut etiam theorias falsum aliquid subaudientes seponas, quid tandem aliud reipsa probant, nisi quæ ante plura sæcula tradiderant Scholastici, et insana garrulorum novatorum impudentia contra omne jus et rationem irridere non erubuit, videlicet admittendam esse in phantasia, sicut in aliis quoque potentiis cognoscitivis, qualitatem quamdam vel virtutem, speciem intentionalem, complementem ac determinantem potentiam, ut objectorum formas ac representationes in actu cognitionis exprimere in se valeat?

Mais cette reproduction ne peut se réaliser, d'après la doctrine indiquée plus haut, que par un mouvement approprié de l'organe. C'est donc à l'organe qu'il faut nous adresser pour en découvrir le secret; c'est en lui qu'il faut chercher comment il est capable de conserver la trace des sensations passées et d'en assurer le retour. — Sur ce point, avouons-le, on n'a guère que des conjectures; une seule chose est certaine, c'est l'intervention de l'organe. Quand une impression extérieure arrive, elle ne retentit pas seulement dans les couches optiques, grand chemin de passage qui ne saurait rien conserver. Nous avons vu que par la couronne rayonnante elle parvient jusqu'à l'écorce grise du cerveau, où elle trouve des ramifications qui lui permettent d'influer sur les organes moteurs. Là sont des retraites plus calmes, moins souvent visitées par des courants étrangers, où les impressions peuvent se fixer et se conserver. Toute cellule qui a fait un mouvement garde quelque chose de ce mouvement, de même que tout corps qui a subi une inflexion garde très longtemps quelque chose de cette inflexion. Les molécules, dérangées de leur position première, ne la reprennent jamais complètement et restent disposées à se prêter à la position d'éjà occupée. Pliez une feuille de papier, elle conservera très longtemps la tendance à reformer le même pli. Une fois remise à plat sur la table, il suffit qu'un soufflé quelconque l'agite pour qu'elle reprenne le pli primitif. Ainsi la cellule, quand une forme lui a été imposée fortement (il n'y a que les impressions fortes ou répétées qui se conservent), si le cours du sang ou l'influx nerveux vient à la secouer, tendra tout naturellement à reprendre la forme déjà subie. Le retour de cette forme sollicite la puissance qui rappelle la même image déjà présentée. Cf. Domet de Vorges, op. cit. pag. 66, 67.

Nec desunt qui, ut Luys, rem per analogiam ad phaenomena quamdam physica explicare conentur: «On sait comment des physiologistes distingués ont voulu expliquer ces phénomènes. Les cellules nerveuses ont la propriété de conserver l'impression des agets extérieurs qui ont influé sur elles et de persister pendant un temps plus

Species
imaginationis
non semper
ad actualem
cognitionem
mouent,
et cur

quæ pacto
excitentur?

a Deo et
angelis.

Cæterum species istæ imaginationis ac memoriæ non semper actu mouent potentiam ad reproductionem imaginum quemadmodum experientia ipsa constat, et bonum ipsum hominis vel animalis postulat (1): quænam enimvero confusio et miseria esset in humano intellectu, si omnia, quorum species asservantur in thesauro memoriæ actu consideraret? Quare sæpe sopitæ sunt, donec iterum excitentur, et ad consentaneas representationes eliciendas phantasiam determinent. Excitarique possunt in primis a Deo et ab angelis, sive bonis sive malis. Excitantur autem sæpe ex voluntatis imperio, alias vero absque ullo voluntatis nisu vel conatu quasi sponte recurrunt animo rerum olim perceptarum imagines, immo vero ex aliis in alias diversissimas atque in speciem disparatissimas fit gradus. Et hoc demum pacto existit ea, quam vocant, imaginum, aut etiam idearum, *associatio*, quæ nostris diebus in multorum recentiorum ore librisque percrebrescit, quaque inde a Berkeleyo et Humio

ou moins prolongé dans cet état où elles ont été artificiellement placées. C'est ainsi que dans l'ordre physique la lumière communique une véritable activité aux corps qu'elle a frappés pendant un certain temps, et les rend plus ou moins longtemps phosphorescents.

Cette aptitude à conserver en dépôt les impressions extérieures, qui est l'apanage presque exclusif des cellules nerveuses, peut, ajoute-t-on, persister à l'état latent pendant un temps indéfini, se perdre à la longue et ne se révéler de rechef que sous l'influence évocatrice de la première impression, ou bien sous celle des cellules ambiantes qui sont en quelque sorte de nouveaux foyers d'incitations secondaires. De même que l'on voit des corps devenus phosphorescents sous l'influence de l'insolation perdre insensiblement cette propriété, puis la récupérer à l'aide d'un autre agent, ainsi la chaleur perdue dans la réceptivité des cellules peut être rétablie, soit sous l'influence de la cause première, soit sous l'influence d'une autre source d'incitation. Henri Joly, *Psychologie comparée. L'homme et l'animal*, pag. 53. Paris, 1886. Cfr. L. F. Alfred Maury, *Le sommeil et les rêves*, pag. 224. Paris, 1878.

Atque hæc non ideo laudata volui, quia ea ego approbem, sed ut pateat omnibus, vel in ipsis ineptioribus et materialismum sapientibus aliquid latere, quod veram doctrinam dudum a Scholasticis traditam redoleat.

(1) Recole superius dicta, num. 100, pag. 376, in respons. ad probationes ꝑ objectionis 8.^æ

Imperio
voluntatis.

etiam ad errores propugnandos quidam abutuntur (1). Et primo quidem species excitantur imperio voluntatis interdum, ut patet experientia: sic nunc ego, quia volo, imaginem efformo turrim cathedralis Burgensis, vel pulcherrimi templi romani ad Vaticanum collem. Quamquam crediderim in iterandis huiusmodi imaginibus imperium voluntatis nunquam esse causam adæquatam, sed solum proximam, quæ alterius influxum principii requirat. Sane voluntas est potentia caeca, utque operetur aut præcipiat, prælucentem cognitionem intellectualem, atque adeo existentiam phantasticæ alicujus imaginis postulat, saltem in communi et in confuso. Nec enim imperare voluntas potest præcise Burgensium turrim imaginem aut recordationem, nisi quia jam prævie adest cogitatio aliqua, et consequenter imaginatio, Burgorum vel alterius rei, unde memoria excitetur illarum, vel saltem propositum aliquam ex præstantissimis, quas unquam viderim, rebus in memoriam revocandi, unde animus ad reminiscendum et lustrandum circumspicendumque thesaurum specierum permoveatur. Quo in opere, si res bene perpendatur, ad hoc ut voluntas concretum aliquid atque individuum representare phantasiam jubeat, videtur semper coram adesse debere aliquid aliud, quod connexionem et affinitatem cum illo habeat, ejusque proinde memoriam refricet, vel etiam plura menti occurrere aliunde excitata, ex quibus voluntas unum aliquid pro lubitu seligat. Ergo voluntas quidem est interdum causa excitationis specierum phantasticarum et rememoratarum, ita tamen ut alia quoque interveniat causa.

Alias porro causas præterea concurrere negari nequit, quandoquidem sæpenumero imaginationes rerum occurrunt absque ullo voluntatis influxu: sic sæpe in somniis accidit, sic etiam expergefactis aliqua nobis ultro obveniunt cogitationes et rerum formæ, quæ omnem antevertunt voluntatis decretum. Quænam ergo in his aliisve id genus adjunctis causa intervenit, consopitas species excitans? Res sane est

(1) Fuse de associatione idearum scripserunt Alexander Bain (*Le sens et l'intelligence*), Joly (*L'imagination*), Fonsegrive (*Éléments de Philosophie* 1.ère partie, sixième leçon), etc.

al'is causis
ex ordine
vegetarii.

externis
secretionibus

et imaginum
associationi.

Quid imaginum
associatio.

et unde
proveniat.

explicatu difficilis, quæ tamen conjecturis et hypothësis declarari potest. Et primo quidem interdum affluxus sanguinis, quemadmodum dudum scripserat Lössada (1) et concedunt recentiores (2), et generatim affectiones vel nervæ vel ordinis vegetativi cerebrales cellulas aliquo modo percellentes, possent species phantasticas, quæ in iis asservantur, excitare. Deinde sæpe actualis aliqua sensatio externa, puta visio, auditio... alicujus objecti est in causa, cur aliarum rerum imagines subeant animum. Sæpissime vero associatio, quam dicunt imaginum, gignit in phantasia seriem innumerarum formarum, quæ aliæ aliis succedunt, donec vel somno abruptatur, vel, occurrente alia externa causa, nova series inchoetur, mox simili modo præcédenda, ut alteri seriei det locum. En factum associationis imaginum, quæ reipsa nihil aliud est, quam nexus inter varias species intentionales rerumque imagines intercedens. Is duplex esse potest, objectivus vel internus et subjectivus vel externus. Objectivus generatim consistit in affinitate mutua, quam habent inter se multæ species ac imagines, et potissimum in relatione similitudinis, contrarietatis, propinquitatis, ad quam revocari possunt relatio causalitatis, dependentiæ, signi naturalis..., quæ important nexum internum ac necessarium, et etiam simultas temporis et loci, in quo res quantumvis in se disparatæ, perceptæ sunt. Unde fit, ut potentia cognoscitiva, unam hujusmodi rerum sibi representans, facile avolet ad aliam, excitata illius specie (3). Verum ad

(1) Vide supra pag. 379 excerpta ex Lössada, *de anim.*, disp. 6, cap. 3, num. 49.

(2) «Indépendamment de toute association, l'afflux du sang suffit pour réveiller les images emmagasinées dans le cerveau. Elles se lient alors au hasard, ou bien une image ainsi réveillée peut devenir le point de départ d'une suite d'associations. Ainsi dans les rêves nous nous formons des spectacles divers qui, sans lien apparent, se croisent, se succèdent, se mêlent l'un à l'autre. La fantaisie paraît absolue: toutefois chaque image a toujours une cause qui la suscite, mais cette cause est le plus souvent cachée dans la suite des événements physiologiques et inconscients de la masse cérébrale. Cl. Domet de Vorges, op. cit. pag. 69.

(3) In hoc nexu objectivo comprehenduntur fere tres præcipue leges associationis, quas recentiores solent proponere: lex nempe

hujusmodi imaginum faciliorem nexum et associationem juvant etiam conditiones subjectivæ personarum. Si enim res bene perpenditur, negari nequit facilitatem in excitandis imaginibus pendere: a) ex complexione et indole, non solum quia alii aliis promptiorem experiuntur facultatem connectendi generatim quascumque imagines, unde vivacioris dicuntur imaginationis et felicioris memoriæ; sed etiam quia aliis alii cogitationibus natura ipsa sunt propensiores.

similitudinis, contrarietatis et contiguitatis, æta v. g. *Hume (Essays II. Essay 3)* hæc habet: «To me there appear to be only three principles of correction among ideas, viz resemblance, contiguity in time or place and cause and effect.—Hamilton (*On the theory of Mental Reproduction Note D*... to Reid's *Writings II*, 913, 916) has tres leges tamquam leges speciales mentalis reproductionis statuit: I.^o The Law of Similarity, II.º The Law of Contrast, III.º The Law of Coadjacency. Sub hæc tertia lege ponit: Cause—Effect, Whole.—Part; Substance—Attribute; Sign—Signified.—Bain in suo de intellectu humano tractatu (*Sens and Intellect*) multus est in exponendis legibus contiguitatis et similitudinis (the law of Contiguity and the law of Similarity).—Mill (*Logic II* [ed 7], 434) has leges statuit: «The first is that similar ideas tend to excite one another.—The second is that when two impressions have been frequently experienced (or even thought of) either simultaneously or in immediate succession, then, whenever one of these impressions or the idea of it recurs, it tends to excite the idea of the other.—The third law is, that greater intensity in one or both of the impressions, is equivalent in rendering them excitable by one another, to a greater frequency of conjunction»—Carpenter de associatione idearum simili modo tractat atque Bain (*Mental Physiology* n. 218-225). R. P. Bernardus Bedder S. J. *Psychologie rationalis* etc. pag. 137 in nota.

Ne tamen existimes hoc inventum aliquod esse recentioris Phylosophiæ aut Physiologiæ, probe notare oportet, totam hanc doctrinam ante bis mille amplius annos traditam lucidissime fuisse ab Aristotele, cum doceret modos, secundum quos reminiscimur; eadem autem est lex associationis sive in imaginatione sive in memoria et reminiscencia. «Ὅταν οὖν ἀναμνησκόμεθα, κινούμεθα τῶν προτέρων τινὰ κινήσεων, εὖς ἢ κινήσωμεν μετ' ἧν ἐκεῖνη εἰσῆλθεν αὐτὴ καὶ τὸ ἐπιπέσειν ἠρεσόμεν νοήσαντες ἀπὸ τοῦ νόου ἢ ἄλλου τινός, καὶ ἀπὸ ὁμοίου ἢ ἐναντίου ἢ τοῦ συνέγγους· ὁ δὲ τοῦτο γίνεται ἢ ἀνάμνησις αἰ γὰρ κινήσεις τούτων τῶν μὲν αἰ αὐτὰι, τῶν δ' ἄλλα, τῶν δὲ μέσος ἔχουσιν, ὥστε τὸ λοιπὸν μὲν ὁ ἐκινήθη μετ' ἐκείνη. —Latine: Cum ergo reminiscimur, aliquo priorum motuum movemur, quousque

Item ex consuetudine et habitibus acquisitis, quare *navita de ventis, de lauris narrat arator*, quisque autem narrat de his quæ voluit animo; itemque ex attentione, affectu et æstimatione, nam quæ magis nos perculerunt, cum primum perciperemus, quæque magis anamus, vel odio habemus, majorisve facimus, quia profundius animo in hærent, facilius

eo moveamur, post quem ille sequi consuevit. Quocirca et id venamur cogitatione, quod coheret cum alio, incipientes cogitationis processum vel a re aliqua præsentis, vel ab aliqua alia, idque vel ab aliqua re simili, vel ab aliqua re contraria, vel ab aliqua re finitima. Ob id recordatio fit: motus enim quorundam ex his idem sunt, quorundam simul fiunt, quorundam alter alterius partem obtinet, ita ut reliqua pars, quæ post illam movebatur, exigua sito. Aristoteles, de memoria et remiscencia, cap. 2.

Quem locum sic egregie interpretatur Angelicus: *Primo igitur concludit ex præmissis, quod ex quo unus motus sequitur post alterum vel ex necessitate, vel ex consuetudine, oportet quod quando reminiscimur, moveamur secundum aliquem horum motuum, quousque veniamus ad hoc, quod moveamur apprehendendo illo motu, qui consuevit esse post primum, quem scilicet motum intendimus reinvenire reminiscendo, quia remiscencia nil est aliud, quam inquisitio aliquid, quod a memoria excidit. Et ideo reminiscendo venamur, id est inquirimus id, quod consequenter est ab aliquo priori, quod in memoria tenemus. Sicut enim ille qui inquirat per demonstrationem, procedit ex aliquo priori, quod est notum, ex quo venatur aliquid posterius, quod est ignotum; ita etiam reminiscens, ex aliquo priori, quod in memoria habetur, procedit ad reinveniendum id quod ex memoria excidit. Hoc autem primum, a quo reminiscens suam inquisitionem incipit, quandoque quidem est tempus aliquod notum, quandoque autem aliqua res nota. Secundum tempus quidem incipit quandoque a nunc, id est a præsentis tempore procedendo in præteritum, cuius quærit memoriam: puta si quærit memorari id, quod fecit ante quatuor dies, meditatur sic, hodie feci hoc, heri illud, tertio die aliud, et sic secundum consequentiam motuum assuetorum pervenit resolvendo in id, quod fecit quarta die. Quandoque vero incipit ab aliquo alio tempore, puta si quis in memoria habeat, quid fecerit octavo die ante, et oblitus sit quid fecerit quarta die, procedet descendendo ad septimam, et sic inde quousque veniat ad quartam diem, vel etiam ab octava die ascendet in decimam quintam diem, aut in aliquod aliud tempus præteritum. Similiter etiam quandoque reminiscitur aliquis incipiens ab aliqua re, cuius memoratur, a qua procedit ad aliam, triplici ratione. Quandoque quidem ratione similitudinis; sicut quando aliquid aliquis memoratur de Socrate, et per hoc occurrit ei Plato, qui est similis ei in sapientia. Quandoque vero ratione contrarietatis sicut*

quoque ac frequentius cogitamus (1). β) Sæpissime vero connexiones specierum causam videntur habere in proposito voluntatis et in signis arbitrariis, quæ ex nostra vel aliorum voluntate atque institutione pendent. Ita passim certis horis certas actiones destinamus, utque memoriam reficemus, signum campanæ vel aliud quodvis proponimus, quo viso vel auditio, species et imago rei faciendæ excitetur. Huc etiam revoca vulgare exemplum nodi facti in sudario, ad excitandum rei alicujus memoriam. Quo in genere luculentissimum exemplum est in sermone sive orali sive scripto, in quo duplex est ordo specierum, quæ aliæ alias excitent, primus in ipsa voce et sermonis compositione et in varia verborum flexione per casus et tempora inque syntaxica eorumdem constructione. Hæc enim omnia ex syllabis et variorum sonorum et vocabulorum compositione ac forma coalescunt, quæ cum per se infinitis modis combinari possint, requirunt imperium voluntatis, ut certo ac determinato modo aptentur, ac proinde prius in ipsa phantasia eorum imagines in unum jungantur. Deinde vero singulæ voces vocumque conglabationes sermonem constituentes, determinatam significationem ex hominum instituto et arbitrio habent, ac proinde in eo qui callet linguam, certas imagines et ideas excitet, necesse est. Ergo hic novus ordo associationis specierum invenitur, in eo consistens, ut imago vocum et

si aliquis memoretur Hectoris, et per hoc occurrit ei Achilles. Quandoque vero ratione propinquitatis cujuscumque; sicut cum aliquis memor est patris, et per hoc occurrit ei filius. Et eadem ratio est de quacumque alia propinquitate, vel societatis, vel loci, vel temporis; et propter hoc fit remiscencia quia motus horum se invicem consequuntur. Quorundam enim præmissorum motus sunt iidem, sicut præcipue similitum; quorundam autem simul, scilicet contrariorum, quia cognito uno contrariorum simul cognoscitur aliud; quandoque vero quidam motus habent partem aliorum, sicut contingit in quibuscumque propinquis, quia in unoquoque propinquo consideratur aliquid quod pertinet ad alterum; et ideo illud residuum, quod deest apprehensioni, cum sit parvum, consequitur motum prioris, ut apprehenso primo, consequenter occurrat apprehensioni secundum. S. Thom., de memor. et remiscencia, lect. 5, paragr. b.

(1) Cfr. Arist., de memor. et remiscencia, cap. 2; et S. Thom. ibid. lect. 5 initio.

sonorum species et imagines excitet rerum significatarum (1).

Hæc sunt præcipua capita connexionis specierum, quæ colliguntur ex phænomeno associationis imaginum vel idearum. Illud probe notandum est, quod ipsa cujusque testatur experientia, connexiones hujusmodi, non esse infallibiles, nimirum non semper speciem et imaginem quamvis excitare aliam vel alias, quæ hujusmodi nexu ligantur, sed sæpe id fieri, et interdum etiam non fieri. Quare semper nos latet hæc in re mysterium aliquod, nempe quid tandem imago vel species excitans agat in excitatam, vel quid recipiat excitata species ab excitante, vel quænam sit immutatio illa, quam, cum in se recipit species aliqua consopita, excitari dicitur, ut ad actualem representationem imaginis alicujus potentiam, quam prius non determinabat, nunc determinet. Qua de re nihil apud recentiores aptum ad revelandum mysterium reperio. Veteres vero, quibus mos erat usque ad intima rei viscera in suis philosophicis inquisitionibus penetrare, multas in medium protulere hypotheses, quas hisce refert verbis P. Ludovicus Lossada: «Sed super his causis... quæstio exurgit maxime obscura. Quid illæ præsent circa species, quo eas excitent, seu determinant ad agendum? Alii respondent, ab illis produci modulos quosdam in speciebus. Alii tales causas, et alias forte plures, solum esse occasiones aut conditiones, quibus positis, species natura sua exigunt operari. Alii meras quidem esse conditiones, non tamen a natura specierum determinatas, sed a solo Deo statutas, ut ipse paret speciebus concursum: cum enim species post primos actus non exigant operari semper, nec in aliquo determinato tempore, cumque aliunde hominis aut animalis intersit aliquoties uti memoria; Deus ipse occasiones designavit, in quibus pararet concursum jam his, jam illis speciebus, prout expedire judicavit ad bonum subjecti, habitam etiam ratione boni communis: quia in re se gerere poterit ut naturæ Auctor, sicut intra ordinem providentiæ naturalis pro libitu disponit causas ventorum, pluviarum, tempestatum.

(1) Vide si lubet, quæ in hanc rem scripsit cl. Dominus Mercier, *Cours de Philosophie*, vol. II, *La Psychologie*, pag. 198 seqq.

Alii dicunt, species recipi, non in substantia cerebri, sed in spiritibus animalibus; qui post primos actus ad cerebellum recedant, et inibi conquiescant, donec motu aliquo locali (qui potest provenire a variis causis) iterum ad cerebrum redeant, et inherentes species revocent ad usum.—Hæc difficultate non carent; sed nihil occurrit expeditius» (1).

Illud ad extremum notare juvat, imaginum phantasticarum associationem non hominis esse solius propriam, sed communem brutis, quamvis imperfectiori gradu. Exinde enim explicantur frequentissima illa phænomena brutorum, loca vel personas fugientium, vel quærentium, ex quibus malum aliquod vel bonum acceperunt; nam hæc, utpote quæ experientiam præteritam supponunt, proprie ad instinctum non videntur spectare. Hæc eadem imaginum associatio est fundamentum et ratio, cur bruta animantia, quantumvis rationis experta, educari, et edoceri multa possunt.

Associatio imaginum etiam in brutis inest, et quæ pariat affectus.

ARTICULUS III

De æstimativa et cogitativa.

Jam alias innumis potentiam, quæ in animali vocatur *æstimativa*, in homine nomen accepisse *cogitativam*; quamobrem de utraque in eodem articulo agendum est, quamquam seorsim in distinctis paragraphis propter peculiare dubium, quod hæc potentia in homine habere potest.

I.—ÆSTIMATIVA.

207. Æstimativa est sensus interior percipiens in corporibus intentiones vel rationes externis sensibus impervias, quæ propterea dicuntur *insensatæ*; tales sunt rationes amicitiae vel inimicitiae, commodi et utilitatis vel incommodi, non quidem abstractæ, sed concretæ in hoc individuo corpore hic et nunc præsentem. Potentia hujusmodi brutis inest, quia videmus bruta non solum ex experientia boni vel mali alicujus prius accepti, cujus memoriam retinere possent, sed

Quid æstimativa

inest brutis.

(1) Lossada, *de anim. disp.* 6, cap. 3, num. 51.

sponte naturæ ante omnem experientiam cognoscere objecta quæ sibi amica vel inimica sunt, vel utilia ad finem aliquem: sic ovis fugit lupum, et columba milvum, avis vero colligit tempore oportuno paleas ad nidificandum. Et per hujusmodi naturalem facultatem in primo *Psychologiæ* volumine explicuimus brutorum instinctus. Præterea etiam ipsa ratio necessitatem æstimatoriæ ostendit, ut recte ac sapienter provisum sit naturæ animalis, quemadmodum egregie declarat S. Thomas: *Considerandum est, quod si animal moveretur solum propter delectabile et contristabile secundum sensum, non esset necessarium ponere in animali nisi apprehensionem formarum, quas percipit sensus, in quibus delectatur, aut borret. Sed necessarium est animali, ut quærat aliqua, vel fugiat, non solum quia sunt convenientia vel non convenientia ad sentiendum, sed etiam propter aliquas alias commoditates et utilitates sive nocumenta; sicut ovis videns lupum venientem fugit, non propter indecentiam coloris, vel figuræ, sed quasi inimicum naturæ; et similiter avis colligit paleam, non quia delectet sensum, sed quia est utilis ad nidificandum. Necessarium est ergo animali, quod percipiat hujusmodi intentiones, quas non percipit sensus exterior; et hujus perceptionis oportet esse aliquod aliud principium; cum perceptio formarum sensibilium sit ex immutatione sensibilium, non autem perceptio intentionum prædictarum* (1). Ex quo etiam constat potentiam hanc, quamvis prima fronte non nihil de intellectu abstractione sapere videatur, re tamen vera sensibilem et organicam esse propter rationes jam in præcedentibus sensibus internis allatas (2).

208. Organum autem ejus videtur esse in aliqua cerebri regione, quam S. Thomas putavit esse mediam partem cerebri (3), et Auctor opusculi *de Potentiis animæ, posterioriorem partem mediæ partis cerebri* (4), quamquam equidem arbitror

(1) S. Thom. 1. p. quæst. 78, art. 4.

(2) Vide vol. 1.um *Psycholog.* num. 190, γ), pag. 788, et pag. 802 in objectionibus.

(3) S. Thom. 1. p. quæst. 78, art. 4; 4.^a dist. 50, quæst. 1, art. 1, ad 3.um; *Contr. Gent. lib. 2, cap. 60; de verit.* quæst. 10, art. 5. fin.; et quæst. 15, art. 1. fin.

(4) *Opusc. de potent. anim.* cap. 4.

ægre posse determinari sedem æstimatoriæ propriam ac peculiarem.

209 Verum præcipua in hac re difficultas est circa modum, quo hæc potentia rationes insensatas cognoscit: quæ tanta est, ut nonnulli negaverint brutis hujusmodi cognitionem, quemadmodum refert Lossada (1), et alibi etiam nos innuimus (2), ideoque motus et affectiones, quæ in brutis aliquam arguere videntur hujusmodi rationum apprehensionem, aut ex aliqua prius habita experientia commodi vel incommodi consequi volunt, aut esse motus pure automaticos, quæ non imperentur ex prævia cognitione, sed solum ex naturali sympathia vel antipathia proficiantur. — Verum merito doctrina hæc communissimo Scholasticorum consensu rejicitur, tum quia ovis ante omnem experientiam lupum fugit, et fanelicum vel sitibundum animal ad solam cibi et potus visionem ruit versus illa, ut satis indigentæ suæ faciat, tum quia recursus ad naturalem sympathiam vel antipathiam ad motus animalium instinctivos pure automaticè interpretandos ansam præbet ad cartesianam opinionem de belluis automaticis, alibi fuse rejectam (3), redintegrandam, quemadmodum alias notatum reliquimus (4). Supposito ergo quod potentia, cui nomen est æstimatoriæ, vere apprehendat rationes insensatas dubitatur, undenam aut quo pacto species, quibus ad suum cognitionis actum sæcundetur ac determinetur, accipiat; quæ sane difficultas ferme insolubilis videtur. Species quidem insensatas necessarias esse ad hanc potentiam constat, tum ex analogia ad reliquas omnes facultates cognoscitivitas, tum ex generalibus rationibus suo loco superius adductis; eas quoque diversas esse a sensatis, frequentissima est vox doctorum virorum contra P. Franciscum Suarez, qui negavit species insensatas, seu rationum dumtaxat insensatarum representatrices, a sensatis distinctas, ideoque existimavit æper eandem speciem, quæ ovi v. g. representat lupum, cognosci ab illo sub

Existentiæ
æstimatoriæ
asseritur.

Quid dicendum
de ejus
speciebus;

(1) *De anim. disp.* 5, cap. 4, num. 104.

(2) Vide *Psycholog.*, vol. 1.um, num. 190, *Objic.* 2.ª pag. 807.

(3) Vide *Psychol.*, vol. 1.um, num. 187, seqq. pag. 775 seqq.

(4) Vide *Psychol.* 1.um vol. num. 190 in respons. ad *Object.* 3.^{am}; Lossada, *de anim. disp.* 5, cap. 4, num. 105.

ratione inimicæ» (1). Ratio verò est, quia cum sensus, sive externus sive internus, non discurrat, nihil potest percipere sine propria specie. Atqui species externorum tantum sunt proprium sensibilem. Ergo non poterunt illæ insensatas etiam rationes representare. Nisi contendas objecta sensuum externorum imprimere species, quæ, præter virtutem propriorum sensibilibus representatricem, virtute quoque polleat insensatas rationes representandi: tunc enim jam reapse videntur admitti species insensatæ quamvis non realiter, sed tantum virtualiter a sensatis distinctæ.

et quænam
harum causa.

Verum quænam tandem est causa specierum insensatarum? (2). Aliqui eam dicunt esse ipsam æstimatoriam, quæ, posita sensatione objectorum externorum, sibi proculdit species insensatas. Hæc explicatio contra se habet maximum illud incommodum, quod nempe inducat sensum agentem, communi Philosophorum calculo improbatum. Alii recurrunt ad Deum, sive immediate moventem potentiam, cum necesse est, sive species inde ab initio infundentem, quæ, occurrente sensibus externis objecto, excitentur, ac determinant potentiam ad insensatas rationes apprehendendas (3).—Quæ sententia, potissimum altero modo declarata, si cui nulla alia arderet, haud improbabiler propugnari potest; quia recursus ad Deum non dedecet Philosophum, quando nulla causa creata suppetit, ad effectum aliquem explicandum apta. Nec vero absurdum videri debet concedere bruto inditas naturaliter species, quæ homini ipsi negantur. «Quod enim natura, inquit Lossada, non dederit homini similes species, nihil mirum; cum constet, brutum homini præcellere in multis ad vitam corporis spectantibus, ut in robore, pernicitate, odoratu et aliis, nec video, cur præstantia ista sit magis absurda, quam prærogativa sympathiæ et antipathiæ, qua caret homo, tametsi valde commoda; vel etiam magis, quam virtus utendi speciebus externorum accidentium ad discernendum inter noxia et innoxia citra discursum aut indagacionem, que

(1) Suarez, *de anim.* lib. 3, cap. 9, num. 13;

(2) Vide plures hæc de re opiniones relatas in primo *Psychologiae* volumine, num. 190, pag. 802, in responsis ad Object. 2.^{am}

(3) Cfr. Lossada, *de anim.* disp. 5, cap. 4, num. 106

virtus homini pariter denegatur. Rationem homini natura dedit, omni brutorum dote præstantiorem: dedit etiam pro æstimatoria cogitativam, quæ juxta D. Thomam participat aliquatenus vim discurrendi, brutis penitus denegatam; et hæc ratione sensus internus dici potest perfectior in homine quam bruto» (1).

Conandum tamen est aliam, si fieri potest, explicationem querere. Probabiliter ergo dici potest objecta sensibilia per externam sensationem gignere species, quæ pro diversa brutorum natura moveant æstimatoriam cujusque ad apprehendendas rationes insensatas. Objecta enim alia eadem in se possunt diversas habere habitudines respectu diversorum, ac proinde quæ sunt bona et amica respectu unius naturæ, possunt esse mala et inimica respectu alterius diversæ naturæ. Et sic etiam potest eadem res diversos gignere effectus pro diversitate subjecti recipientis actionem illius, secundum effatum illud. *Quidquid recipitur, ad modum recipientis recipitur.* Quid ergo mirum si eadem visio lupi possit in æstimatoria ovis speciem ac determinationem gignere, quam non gignit in canis v. g. vel alterius lupi æstimatoria? Sic, ut rem illustremus exemplo sensuum externorum, idem physice et entitative radius lucis percillit non solum oculum et retinam, sed etiam quamcumque aliam partem corporis, et nihilominus in nulla alia gignit speciem visivam secundum peculiarem illam virtutem motivam ad actum visionis; et similiter sonus et reliqua sensibilia propria, licet eadem semper in se maneant, non eodem modo movent indiscriminatim omnes partes, sed speciali modo propria organa. *Dices forte, non esse paritatem, quia potentia visiva non est in toto corpore, sed solum in oculis et similiter in auribus potentia auditiva, etc., et propterea in solis harum potentiarum organa peculiaris sensibilem propriorum activitas virtusque ad cognitionem determinans recipitur.* At vero æstimatoria est potentia ejusdem generis, quæ est in omnibus animalibus.—*Fateor equidem non esse perfectam paritatem inter externos sensus et æstimatoriam: est tamen quanta sufficit, ut argumentum sat probabiliter concludat. Quia quamquam æstimatoria est ejusdem generis potentia in omnibus animalibus, est tamen vel*

(1) Lossada, loc. nup. cit.

specificæ, vel certe plusquam individualiter diversa, nempe æstimatoria plus differt in diversis animalium generibus et speciebus, quam differre soleant proprietates vel accidentia pure individualia in diversis individuis ejusdem speciei, prout constat evidenter in varietate ac differentis instinctuum. Ergo adest ratio sufficientissima, ut visio lupi v. g. vel auditio vel alia quævis externa sensatio unius ejusdemque objecti in diversis specificè brutis diversam gignat in æstimatoria speciem intentionalem. Et hoc pacto cum æstimatoria sit sensus externis perfectior, capax est speciei ac objectivæ motionis subtilioris ac perfectioris; et consequenter intelligitur, quod sit *virtus; apprehendens de sensato* (i. e. percepto per externum sensum), *quod non est sensatum*, ut scribit cum Algazel auctor opusculi de *Potentis* (1). Et propterea in hoc videtur accedere ad intellectum magis, quam alii sensus interiores, qui solum reproductunt imagines rationum sensatarum. *Licet intellectus operatio oriatur a sensu*, inquit S. Thomas, *tamen in re apprehensa per sensum intellectus nulla cognoscit, quæ sensus percipere non potest; et similiter æstimatoria, licet inferiori modo* (2). Et hæc sufficiant de re non parum ardua et perplexa.

II.—COGITATIVA.

210. Sententia S. Thomæ hac super re, huc revocatur. Sicut phantasia habet in homine quamdam eminentiam supra bruta, ratione cuius exercet peculiarem illum actum dividendi et componendi formas sensibiles, quem superius descripsimus; ita etiam habet æstimatoria in homine propriam quamdam perfectionem, quam non attingit in brutis, et propterea etiam proprium sortitur nomen *cogitativæ*, et vocata etiam est a veteribus *intellectus passivus* et *ratio particularis*. Officium hoc peculiare, quod æstimatoria vel cogitativa exercet in homine, docente S. Thoma, est conferre inter se rationes quasdam individuales: hoc enim pacto insensatas intentiones vel rationes, quas bruta cognoscunt instinctu naturali, homo

(1) Cap. 4.

(2) S. Thom. 1 p., quæst. 78, art. 4, ad 4.um

quasi discursu quodam et collatione diversorum inter se objectorum invenit, vel deprehendit, ex quo etiam liquet, cur nomine *cogitativæ ac rationis particularis* designetur. *Considerandum est*, inquit Angelicus, *quod quantum ad formas sensibiles non est differentia inter hominem et alia animalia, similiter enim immutantur a sensibilibus exterioribus; sed quantum ad intentiones prædictas, differentia est. Nam alia animalia percipiunt hujusmodi intentiones solum naturali quodam instinctu, homo autem per quamdam collationem. Et ideo quæ in aliis animalibus dicitur æstimatoria naturalis, in homine dicitur cogitativa, quæ per collationem quamdam hujusmodi intentiones adinvenit. Unde etiam dicitur ratio particularis, cui medici assignant determinatum organum, scilicet mediam partem capitis. Est enim collativa intentionum individualium, sicut ratio intellectiva est collativa intentionum universalium* (1). Inter rationes cæteris sensibus impervias seu insensatas, quæ a cogitativa in homine percipiuntur, est ex mente S. Thomæ (2),

(1) S. Thom. 1 p., quæst. 78, art. 4. Cfr. ibid. quæst. 81, art. 3; *Contr. Gent.* lib. 2, cap. 60 initio; *de verit.* quæst. 10, art. 5; quæst. 15, art. 1 fin.; quæst. *de anim.* art. 13, etc.; et opusc. *de Potentiis anim.* cap. 4.

(2) Audi S. Doctorem: *Quod ergo sensu*, inquit S. Thomas, *proprio non cognoscitur, si sit aliquid universale, apprehenditur intellectu; non tamen omne quod intellectu apprehendi potest in re sensibili, potest dici sensibile per accidens, sed statim quod ad occursum rei sensatæ apprehenditur intellectu... i. S. vero apprehendatur in singulari, ut puta cum video coloratum, percipio hunc hominem vel hoc animal, hujusmodi quidem apprehensio in homine fit per vim cogitativam, quæ dicitur etiam ratio particularis, eo quod est collativa intentionum particularium, sicut ratio universalis est collativa rationum universalium. Nihilominus tamen hæc virtus est in parte sensitiva: quia vis sensitiva in sui supremo participat aliquid de vi intellectiva in homine, in quo sensus intellectui conjungitur. In animali vero irrationali fit apprehensio intentionis individualis per æstimatoriam naturalem, secundum quod avis per auditum vel visum cognoscit filium, vel aliquid hujusmodi. Differenter tamen circa hoc se habet cogitativa et æstimatoria. Nam cogitativa apprehendit individuum, ut existens sub natura communi; quod contingit ei, in quantum unitur intellectivæ in eodem subjecto: unde cognoscit hominem, prout est hic homo et hoc lignum, prout est hoc lignum. Æstimatoria autem non apprehendit aliquid individuum, secundum quod est*

et cur

Cogitativa
secundum
aliquos

Sententia
S. Thomæ
declaratur.

Cogitativa
vocatur
a veteribus
intellectus
passivus et ratio
particularis.

apprehendit
etiam rationem
individui
substantiæ;
id tamen negant
plerique.
Cur iste actus
collationis et
discursus
tribuendus
cogitative,
explicitur
ex mente
S. Thomæ.

quem veteres quidam sequuntur (1), ratio substantiæ singularis vel particularis: id vero plerique negant. Cæterum causam, cur potentia hæc sensitiva in homine poleat isto perfectiori actu S. Thomas derivat ex natura ipsius, in quo pars animalis nobilitatur rationali, et propterea potentiæ animales participant quodammodo aliquid de rationalitate. *Illam eminentiam, scribit iterum, habet cogitativa et memorativa in homine, non per id quod est proprium sensitivæ partis, sed per aliquam affinitatem et propinquitatem ad rationem universalem, secundum quamdam refluentiam. Et ideo non sunt aliæ vires, sed eadem perfectiores, quam sint in aliis animalibus* (2). Item: *Illā potentia, quæ a philosophis dicitur cogitativa, est in confinio sensitivæ et intellectivæ partis, ubi pars sensitiva intellectivam attingit. Habet enim aliquid a parte sensitiva, scilicet quod considerat formas particulares, et habet aliquid ab intellectiva, scilicet quod conferat; unde et in solis hominibus est. Et quia pars sensitiva notior est, quam intellectiva, ideo sicut determinatio intellectivæ partis a sensu denominatur, ut dictum est, ita collatio omnis intellectus a cogitatione nominatur* (3). Et alibi: *Quod... animal imaginetur formas apprehensas per sensum, hoc est de natura sensitivæ apprehensionis secundum se; sed quod apprehendat illas intentiones quæ non cadunt sub sensum, sicut amicitiam, odium, et hujusmodi; hoc est sensitivæ partis secundum quod attingit rationem. Unde pars illa in hominibus, in quibus est perfectior propter conjunctionem ad animam rationalem, dicitur ratio particularis, quia conferat de intentionibus particularibus; in aliis autem animalibus, quia*

sub natura communi, sed solum secundum quod est terminus aut principium alicujus actionis vel passionis: sicut ovis cognoscit hunc agnum, non in quantum est hic agnus, sed in quantum est ab ea lactabilis, et hanc herbam, in quantum est ejus cibus. S. Thomas, *de anim.* lib. 2, lect. 13, lin. Cfr. opuse. *de principio individuationis*, circa medium.

(1) Ita v. g. Cajetanus, Ferrariensis alique apud Conimbricenses (*de anim.* lib. 3, cap. 4 et 5, quæst. 5, art. 1), qui eidem adhærent sententiæ.

(2) S. Thom. 1 p., quæst. 78; art. 4, ad 5.um

(3) S. Thom. 3.^a dist. 23, quæst. 2, art. 2, solut. 1, ad 3.um

non conferat, sed ex instinctu naturali habet hujusmodi intentiones apprehendere, non dicitur ratio, sed æstimatio (1).

Doctrinam hanc, de qua silet prorsus Aristoteles, ut scribit Cardinalis Toletus primo inventam fuisse ab Avicenna, eamque postea traditam ab Averroë, Alberto M. atque a S. Thoma (2): quam postea secuti sunt multi Thomistæ et alii graves scriptores apud Conimbricenses (3), qui etiam eidem adherent.

211. Alii tamen, quamvis concedant æstimativam in homine, vel cogitativam, excellentiorem esse, quam in brutis, propterea quod instrumentum est intellectus conferentis ac discurrentis circa rationes singulares; verum negant proprie discurrere (4). Ex quorum doctrina possunt quedam sat gravia urgeri argumenta contra præcedentem sententiam. α) Primo, quia sentire vel cognoscere cum collatione quadam et discursu et sentire vel cognoscere per naturalem instinctum videntur esse actus ita diversi, ut potentias specificè distinctas vindicent. Ergo cogitativa non est ejusdem speciei potentia, sed diversæ. β) Discursus, prout alibi probatum est, cadere nequit in potentiam sensitivam. Atqui cogitativa dicitur esse potentia sensitiva. Ergo, quantavis sit ejus excellentia in homine supra æstimativam brutorum, discurrere proprie nequit. Nec dicatur cogitativam id non facere ex eo quod sibi natura sua competit, sed id habere per communicationem et per aliquam affinitatem et propinquitatem ad intellectum secundum quamdam refluentiam, ut loquitur S. Thomas (5). Nam hujusmodi affinitas et propinquitas ad intellectum ac refluentia vel extrahit cogitativam a conditione potentiæ sensitivæ, vel non. Si extrahit, jam talis potentia non est numeranda inter sensitivas, sed est spiritualis, nec

Alii auctores
tam præstimativam
actum denegant
cogitativam

coram rationibus

(1) S. Thom. 3.^a dist. 26, quæst. 1, art. 2. Cfr. 1. 2. quæst. 74, art. 3, ad 1.um

(2) Vide Tolet. *de anim.*, quæst. 7, *Vera sententia omnium Philosophorum*.

(3) *De anim.*, lib. 3, cap. 3, quæst. 2, art. 2. Cfr. etiam Rubius *de anim.* lib. 3, cap. 3, quæst. 5, num. 115.

(4) Ita v. g. Cardin. Toletus (loc. cit.), Rubius (loc. cit.), Suarez *de anim.* lib. 3, cap. 30, num. 7), etc. etc.

(5) S. Thom. 1 p. quæst. 78, art. 4, ad 5.um

omnino alia distincta fingenda erit ab ipso intellectu. Si autem remanet, in conditione potentiae sensitivae, non magis poterit, proprie loquendo, discurrere in homine, sed tantum comitari, ac juvare discursum intellectus. γ) Si cogitativa proprie discurreret, cognosceret illationem et proportionem propositionum inter se ac terminorum, quibus constant propositiones. Atqui hoc, utpote implicans cognitionem relationis, superat vim omnis potentiae sensitivae, ut alibi probatum est. Ergo repugnat, cogitativam hominis proprie discurrere.

etnamque
adulatio.

Ad primum horum argumentum α) responderi potest ex P. Joanne Martinez de Prado et P. Joanne a S. Thoma (1), cognoscere per collationem et cognoscere instinctu esse quidem actus distinctos distinctione quae procedit *ex modo operandi* non tamen ex diversitate objecti formalis, ac proinde non postulare potentias specie distinctas: quod vel ex eo confirmatur, quod in ipso intellectu adsint actus simplicis apprehensionis et actus iudicii ac ratiocinii, qui procedunt ex eadem prorsus virtute. Ad argumentum β) respondet Joannes Martinez de Prado distinctione; concedit sensum discurrere non posse conferendo unum alteri universaliter et abstracte, posse autem conferendo concrete particulares intentiones (2). Ad instantiam vero reponit idem P. Joannes Martinez de Prado, *negando* id quod ex altero membro disjunctionis inferebatur; «quia solum per hoc, inquit, quod in genere sensitivo cogitativa, et memorativa eminentiam habeant, et ex refluente perficiantur, valent eminentiori modo operari in ipsa linea sensitiva; et circa intentiones particulares, communes sibi et potentiis brutorum, aliter vim suam exercere; et ideo quod bruta faciunt naturali instinctu, cogitativa facit conferendo, et adveniendi; licet nequeat elevari, ut adveniat intentiones universales, sicut nec pertingere valet ad objectum, et modum intellectus». Quam solutionem equidem sincere fateor capere me non posse. Ad argumentum γ) respondent Conimbricenses «copulam praedicati cum subjecto

(1) Martinez de Prado, *de anim.*, lib. 3, quaest. 4, paragr. 3, num. 32; Joann. a S. Thom. *de anim.* quaest. 8, art. 2, *Sequitur tertio*.

(2) Martinez de Prado, *ibid.* num. 33.

(idemque intelligi potest de illatione consequentis ex antecedente), formaliter sumptam, esse relationem quamdam rationis, materialiter autem esse ipsos terminos inter se junctos: utque a phantasia (vel ab aestimativa, quam Conimbricenses identificant re cum phantasia) propositio formetur, sat esse percipi ab illa copulam materialiter, nec oportere, ut ab eadem concipiatur relatio illa, quemadmodum nec relationes, quae consequuntur actus quosdam voluntatis, existunt in eisdem actibus, sed in intellectu concipiente» (1). Haec quoque solutio, pace dixerim tantorum virorum, mihi videtur prorsus inanis. Iudicium enim non consistit in simultanea dumtaxat terminorum, neque subjecti et praedicati cognitione, sed in intentionali copula eorundem, et quidem propter perspectam identitatem, cujusmodi copula si absit, reapse non habetur nisi cognitio simultanea duorum terminorum, quae certissime potest esse, ac saepe est absque iudicio, ut fit quotiescumque proposita quaestione aliqua, haeret mens, quin quidpiam sciat, vel audeat resolvere. Ergo huc revocatur controversia in re praesenti: potestne sensus percipere identitatem terminorum, prout requiritur ad veri nominis copulam vel compositionem, vel non. Si non potest, non iudicat, et similiter non discurret, nisi cognoscat sequelam vel illationem consequentis ab antecedente. Si autem potest, jam cognoscit relationem ac proportionem, et quidem formalem, sive vocetur illa realis sive rationis. Nam cognoscere relationem materialem, seu quae relationem habent in se, quamvis relatio non attingatur, non sufficit ad formale iudicium, formalis enim iudicii motivum praecise stat in perspicentia identitatis, propter quam asseritur praedicatum de subjecto.

212. Si mihi liceat in re perplexissima mentem meam aperire, haec breviter notabo: 1.º Distinguendum apprimè esse inter iudicium vel ratiocinium formale ac proprium, et inter materiale atque improprium. Primum importat veri nominis comparisonem terminorum vel propositionum et perspicentiam identitatis illorum et nexus ac sequelae inter has; alterum nihil huiusmodi signate importat, sed tantum

Judicium
auctoritatis de
praedicta
controversia

(1) Conimbricenses, *loc. nup. cit.*, art. 3, ad 2.um

umbram quamdam et imitationem, prout jam alias rem satis declaravimus exponentes notionem judicii vel ratiocinii virtualis et in actu exercito (1). Sic ex eo quod visus colorem album videat *concrete* in charta, apprehendendo *album*, non quidem formaliter judicat, sed judicium certissime imitatur, et propterea judicare *exercite* dicitur, quia re ipsa simili modo se habet, ac si apprehensa prius abstracte albedine, et comparata cum charta alba, earumque identitate perspecta, pronuntiaret chartam esse albam, sicut intellectus formalis judicio pronuntiat. Simili modo ratiocinia virtualia et in actu exercito intelligi possunt. Pone v. g. canem, qui fustibus acceptus in aliquo loco, vel male mulctatus a puero, devitat illos in posterum. Ad hunc actum certe sufficit in cane mera phantasmatum associatio ex mali præteriti præsentia, et propterea non est formale ac proprium ratiocinium, sed tantum virtuale et exercitum, quia simili modo se gerit, ac si hoc pacto quis ratiocinaretur: Vitanda mihi sunt loca et personæ, ex quibus incommodum aliquod accipio. Atqui tales sunt hic puer et hic locus. Ergo vitandi mihi sunt.

2.º Negari nequit potentias sensitivas in homine, atque adeo, æstimatoriam vel cogitativam ex conjunctione cum ratione gradum perfectionis et eminentiam assequi, quam non potest in brutis attingere. Et ratio est, quia bonum hominis exigit, ut inter omnes ejus potentias adsit mutuum juvamen et conspiratio in eundem finem, qui est perfectio naturæ rationalis. Quare sensitivæ facultates suppetias debent ferre rationi, quæ sine illis nec cognoscere, nec discurrere valet. Sed vicissim ex consortio rationis redundant in potentias inferiores multa bona, et nominatim rectior directio et applicatio et ordo connexioque inter illarum actus, immo et quedam libertas in agendo: quæ omnia prorsus absunt in brutis. Hinc, testantibus omnibus, pars sensitiva in homine participat libertatem quamdam, quia ex imperio et directione rationis vel cessat ab operatione, vel eidem insistit, et magis minusve intense, etc. Hinc etiam phantasia, eadem ratione dirigente, ac præcipiente, potest dividere imagines in sua elementa, singillatim illa repræsentando, vel ex pluribus unum

(1) Vide supra num. 151, pag. 527; *Psycholog.* vol. 1.um num. 198, pag. 848.

componendo, et sic pulcherrimas formas conflando, quales non extant in natura, et animal nequit conflare, sed tantum fortasse posset, ut summum, habere unum post aliud ex imaginum associatione, quia solum repræsentat imagines, quarum species non ex illius industria, sed ex concursu naturalium causarum sponte excitantur. Hinc denique memoria habet sub directione intellectus actum reminiscendi, quod bruti carent, quærendo et indagando sopitam aliquam speciem, excitata recordatione aliarum rerum; temporum vel locorum, ex quibus succurrat animo quod quæritur. 3.º Ut vero pars sensitiva ex conjunctione cum intellectu hoc pacto altiorem perfectionis gradum vere assequatur, necesse non est, ut novum aliquod genus operationum, ad quod ipsa sit impar natura sua, exerceat. Id α) per se jam videtur satis patere ex præcedenti observatione, quia plane cernitur majorem perfectionem assequi partem hominis sensitivam etiam solum per externum influxum et directionem acceptam a parte rationali. β) Sed probatur præterea ex analogia perfectionis, quam ipsa ratio humana assequitur in suis actibus: ex educatione et magisterio, quod certe nihil intrinsicè ponit in intellectu hominis, et nihilominus illum summo opere perficit et elevat supra conditionem rudis et imperiti vulgi.

Dices fortasse, facultates sensitivas in homine aliquid amplius recipere per refluentiam a ratione, quo habiles redantur ad functiones et operationes, quas elicere sibi relicte non possent. Id luculenter ostendit primo exemplum instrumenti, quod ex conjunctione cum causa principali efficit ipsam hujus actionem, longe illius efficacitati superiorem: deinde exemplum auxilii supernaturalis divinitus collati, quod naturalem potentiam facit actus supernaturales, naturalibus infinite præstantiores, producere: tertio exemplum virium naturalium physicarum et chemicarum, quæ in phænomenis nutritionis ad altiorem effectum concurrunt, partem substantialem viventem producendo simul cum potentia nutritiva.— Respondeo α) in primis in tertio isto prænotando me id solum asserere, quod ad explicandam aliquam veram ac propriam eminentiam, quam æstimatoria in homine assequatur, non esse per se necesse fingere vel ponere internum aliquod